

การบรรยายสรุปชั่วโมงที่ 40

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมไทย

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในช่วงหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมาคือ การขยายตัวของทุนนิยม

ลักษณะสำคัญของทุนนิยม

1. ปัจจัยการผลิตคือทุน
2. แรงงานกลายเป็นสินค้า "เสรี" ในตลาด
3. การผลิตเชิงพาณิชย์
4. วัฒนธรรมบริโภคนิยม

ในกรณีของประเทศไทย ภาคกลางเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยมก่อนภาคอื่น ๆ ถัดมาคือภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสานตามลำดับ ทุนนิยมในประเทศไทยขยายตัวอย่างช้า ๆ หลังสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ.2398 และขยายตัวรวดเร็วขึ้นนับตั้งแต่ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติใน พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตามยังคงมีการรักษาลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมแบบเก่าเอาไว้ด้วย มากน้อยตามความจำเป็นและตามความเชื่ออำนาจของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น ระบบอุปถัมภ์ ระบบเครือญาติ ระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง ฯลฯ

ลักษณะเฉพาะของประเทศไทยอีกอย่างหนึ่งคือ ทุนนิยมมิได้เกิดจากพัฒนาการภายในสังคมไทยเองล้วน ๆ แต่เป็นการบีบบังคับจากมหาอำนาจตะวันตก ฉะนั้นทุนนิยมไทยจึงเชื่อมโยงกับทุนนิยมโลกอย่างมากทั้งเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม

ดังนั้น ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมไทยจึงถูกกำหนดจาก 2 ทาง

1. ชนชั้นนำหรือชนชั้นสูง คนกลุ่มนี้ปรับตัวทั้งทางการเมืองการปกครองทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรม รวมทั้งภูมิปัญญา โดยเลือกรับอิทธิพลบางอย่างจากตะวันตกผสมผสานกับลักษณะเดิมบางอย่างของไทยที่ถูกเลือกสรรไว้ การปรับตัวเช่นนี้นอกจากจะช่วยรักษาสถานภาพและอำนาจของกลุ่มชนชั้นสูงแล้วยังส่งผลให้สังคมวัฒนธรรมไทยเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ชนชั้นสูงกำหนดหรือกำกับควบคุมอย่างมาก

2. ประเทศตะวันตก ที่สำคัญคืออังกฤษ (ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2) และต่อมาคือสหรัฐอเมริกา (หลังสงครามโลกครั้งที่ 2) ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเมืองของมหาอำนาจตะวันตกทำให้ประเทศเหล่านั้นเข้ามากำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมไทย เช่น รักษาเอกราชของไทยไว้ในรัชกาลที่ 5 เพื่อเป็นรัฐกันชนระหว่างอาณานิคมอังกฤษกับฝรั่งเศส และเพื่อให้ไทยเป็นแหล่งผลิต วัตถุดิบและอาหาร (เช่น ไม้สัก ดีบุก ข้าว และต่อมาเมี่ยงพาราด้วย) เข้ามาช่วยปราบปรามคอมมิวนิสต์และช่วยพัฒนาประเทศในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร เพื่อให้ไทยเป็นแหล่งลงทุนที่ปลอดภัยสำหรับนายทุนตะวันตกและญี่ปุ่น และในปัจจุบันประเทศตะวันตกก็มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับไทย โดยให้ไทยเป็นผู้ผลิตวัตถุดิบจากทรัพยากรธรรมชาติและผู้ผลิตสินค้าอุปโภค บริโภคราคาถูก เป็นต้น บทบาทต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้นของไทยที่ถูกกำหนดโดยประเทศตะวันตก ส่งผลให้สังคมและวัฒนธรรมไทย เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก

จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่ถูกกำหนดหรือกำกับควบคุมโดยชนชั้นนำหรือชนชั้นสูงกับประเทศตะวันตกสะท้อนออกมาในทางวัฒนธรรมทุกด้านไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญา ศาสนา ศิลปะ การศึกษา การเมือง ฯลฯ ทั้งนี้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นความเคลื่อนไหวทางสังคมที่รวมเอาประชาชนจำนวนมากเข้าไป ด้วย ประชาชนเป็นเพียงฝ่ายตอบสนองของความเปลี่ยนแปลงที่ชนชั้นนำและมหาอำนาจตะวันตกทำให้เกิดขึ้นโดยไม่มีทางเลือกมากนัก ความเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนออกมาจากด้านทุน

เมื่อเริ่มเปิดประเทศในสนธิสัญญาเบาริง 2398 ทุนอยู่ในมือของเจ้านาย-ขุนนาง-ชาวจีนเท่านั้น แต่เนื่องจากไทยยังไม่ได้เปลี่ยนเข้าสู่เศรษฐกิจเงินตรามากนัก ฉะนั้น ทุนที่มีอยู่ในรูปตัวเงินจึงมีน้อยแต่มีทุนที่เป็นสิทธิของระบบศักดินา เช่น การเกณฑ์แรงงาน, ส่วย, สิทธิในการเก็บภาษี, สิทธิในการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ฯลฯ สิทธิเหล่านี้ถูกแปรให้เป็นทุนทั้งหมด เช่น การสร้างตึกแถวให้เช่าเมื่อการค้าเจริญขึ้นในกรุงเทพฯ การเปลี่ยนภาษีและส่วยมาเป็นเงินตรา ฯลฯ

ฉะนั้นการเข้าสู่ทุนนิยมในระยะแรกของไทยจึงไม่มีผลให้เปลี่ยนโครงสร้างสังคม เพราะ ชนชั้นนำสามารถแปรทุนรูปอื่นมาเป็นทุนที่ใช้ประกอบการในเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้

-3-

ทุนที่สะสมได้จากการแปรสภาพนี้นำไปใช้ในสามด้าน

1. ลงทุนกับการสร้างรัฐบาลแบบใหม่ และสร้างรัฐที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้น เช่น ลงทุนในการศึกษา, การจ่ายเงินเดือนข้าราชการ, สร้างกองทัพแบบใหม่ ฯลฯ
2. ลงทุนกับการดำรงชีวิตแบบผู้ดีฝรั่ง เช่น การสร้างพระที่นั่ง, การแต่งกาย, การละเล่น ด้วยเครื่องมือเครื่องมือฝรั่ง ฯลฯ

3. ลงทุนกับการประกอบการแบบใหม่ เช่น โรงสี, ทำนาด้วยเครื่องจักร, รถไฟ ฯลฯ แต่ในที่สุดแล้วไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ทำยที่สุดโอนทุนมาสู่กิจการสองอย่างคือ

- ก. การเป็นแหล่งเงินกู้ที่ใหญ่ที่สุดในช่วงระยะเวลาหนึ่ง (พระคลังข้างที่)
- ข. การเปิดที่นาใหม่ในท้องที่ภาคกลางตอนล่าง โดยอาศัยปัจจัยทางกฎหมายที่เอื้ออำนวยให้ผู้ลงทุนเปิดที่นาใหม่ถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินสองฝั่งคลองกว้างขวาง และราคาข้าวที่พุ่งสูงขึ้นในตลาดโลกกลายเป็นเจ้าของที่ดิน

กลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการประกอบการแบบใหม่ เช่น ธนาคาร, การค้าปลีก, โรงสี, การเดินเรือภายในหรือการขนส่ง ฯลฯ คือชาวจีน ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่เพิ่งเข้ามาและยังไม่ถูกดูถูกดูแคลินเข้าไปเป็นขุนนางไทยความเปลี่ยนแปลงอันแรกคือ เกิดการแตกตัวของชนชั้นนำเป็นสามกลุ่ม

1. กลุ่ม "ผู้ดีเก่า" เป็นเจ้าของที่ดิน เจ้าของธุรกิจเงินกู้ในระบบซึ่งทำให้มีทรัพย์สินในรูปที่ดินมากขึ้นไปอีก
2. กลุ่มคนจีนเจ้าของการประกอบการสมัยใหม่
3. กลุ่มข้าราชการ ซึ่งได้แก่ขุนนางที่ได้รับการศึกษาแผนใหม่ทั้งในและต่างประเทศ เป็นเชื้อสายของขุนนางระดับล่างมากขึ้นเมื่อมีการขยายระบบราชการใหญ่ขึ้นด้วย

ทั้งสามกลุ่มระแวงกันเอง ก่อน 2475 อำนาจยังอยู่ในมือของกลุ่ม "ผู้ดีเก่า" แต่หลัง 2475 อำนาจไปตกอยู่ในมือของกลุ่มที่ 3 กลุ่มคนจีนเข้ามาร่วมมือกับกลุ่มที่ 3 แต่กลุ่มผู้ดีเก่าก็ยังพยายามช่วงชิงส่วนแบ่งของอำนาจตลอดมา จนประสบความสำเร็จ

ในการรัฐประหารของสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใน 2500 มีการรวมตัวกันของสามกลุ่มนี้ โดยแบ่งหน้าที่และผลประโยชน์กันอย่างกลมกลืนมากขึ้น

-4-

ตลอดมาจนถึงประมาณ 2500 การสะสมทุนอยู่ในมือของสามกลุ่มนี้ ขยายการค้ากับต่างประเทศในด้านสินค้าเกษตรคือข้าวและยางพารา และส่งออกทรัพยากรที่สำคัญคือไม้สักและแร่ สองกลุ่มหลังจะมีส่วนได้ประโยชน์จากการขยายการค้าเช่นนี้ตลอดมา ในขณะที่กลุ่มที่หนึ่งก็ยังคงกุมหลักทรัพย์ในรูปที่ดิน, ตึกแถว ฯลฯ ไว้เป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามในขั้นพื้นฐานแล้วประเทศไทยก็ยังเป็นประเทศเกษตรกรรม มีสินค้าส่งออกอยู่ไม่กี่อย่าง ส่วนใหญ่เป็นด้านการเกษตรและการผลิตวัตถุดิบขั้นปฐม ฉะนั้น ชาวไทยส่วนใหญ่ก็ยังมีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไม่มากนัก การผลิตเพื่อตลาดแทรกเข้ามาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการผลิตเพื่อยังชีพ เช่น ปลูกข้าวเพื่อขายด้วย หรือในภาคเหนือใช้เวลานอกเวลาทำนาไปในการปลูกยาสูบเป็นต้น โดยพื้นฐานเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ แต่อาจเติมการผลิตเพื่อตลาดเข้ามาตามแต่โอกาส ในปลายสมัยนี้เริ่มมีพืชเศรษฐกิจบางตัวเข้ามา เช่น ปอในภาคอีสาน

น่าสังเกตด้วยว่าทุนที่ชาวนาไทยมีอยู่ไม่สามารถแปรเป็นตัวเงินได้สะดวกนัก เช่น ที่นาส่วนใหญ่ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่สมบูรณ์ (จนถึงปัจจุบันมีการออกโฉนดได้เพียง 25% เท่านั้น) ภูมิปัญญาของเขาไม่สามารถผลิตอะไรสู่ตลาดเป็นตัวเงินได้มากนัก เช่น เครื่องจักสาน หรือเครื่องปั้นดินเผา ถนนหนทางที่มีอยู่จำกัดไม่นำเอา "โอกาส" ที่จะสะสมทุนมาให้ การศึกษาก็เช่นเดียวกัน

ความเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนจากด้านทุนหลัง 2500 ด้วยแรงบีบจากประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง ทำให้เปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจใหม่หลังการ รัฐประหาร จากการทำให้อำนาจรัฐเป็นนายทุนเองหรือนโยบายรัฐวิสาหกิจ มาเป็นการเปิดให้เอกชนลงทุนในการประกอบการอุตสาหกรรม ซึ่งในระยะแรกก็ยังเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กเพราะมีนโยบายเพียงแต่จะสร้างอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ในขณะที่ตลาดภายในไม่ใหญ่นักและมีกำลังซื้อจำกัด

แม้กระนั้นก็ไม่ค่อยมีเงินทุนในประเทศเพียงพอ ในระยะแรก ๆ ของการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย แม้ว่าจะมีการเปิดให้ต่างประเทศเข้ามาลงทุน แต่มีทุน

จากต่างประเทศเข้ามาเพียงประมาณ 10 % ของเงินลงทุนทั้งหมดในช่วงของ
แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เท่านั้น จะเอาทุนมาจากไหน? ทั้งประเทศเงินที่
เป็นกอบเป็นกำพอจะเอามาลงทุนได้อยู่ที่ภาคเกษตรกรรม เพราะ 80 กว่าเปอร์เซ็นต์
ของการผลิตอยู่ในภาคนี้ วิธีที่รัฐบาลเลือกทำก็คือดูดซับเอาส่วนเกินจากภาค
เกษตรกรรมมาเป็นทุนในการพัฒนาอุตสาหกรรม

วิธีการคือ

1) กดราคาพืชผลภายในเอาไว้ เช่น นโยบายพรีเอมิชช้าว

2) ขยายโครงสร้างพื้นฐานเพื่อดึงดูดเอาทรัพยากรจากชนบทออกมาขายให้มาก
ขึ้น ตลอดจนส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจเช่น ปอ, ข้าวโพด, มันสำปะหลัง ฯลฯ เพื่อ
ส่งออก แต่ราคาภายในถูกกดเอาไว้ ไปสร้างกำไรให้แก่พ่อค้าในเมืองหรือผู้ส่งออก
ทุนที่สะสมจากการนี้ บวกกับเงินที่ไหลเข้าจากสหรัฐ เงินที่มากับอุตสาหกรรมการ
ท่องเที่ยวและเงินที่ได้จากคอร์รัปชั่น รวมกันคือฐานของทุนที่ใช้ในการสร้าง
อุตสาหกรรมขึ้นในกรุงเทพฯ

การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมนับตั้งแต่ 2504 จึงต้องล่าเอียงขาด
ความสมดุลย์ เพราะต้องการจะส่งเสริมด้านอุตสาหกรรมหรือภาคเศรษฐกิจ
สมัยใหม่ โดยใช้ภาคการผลิตตามประเพณี ในชนบทเป็นเบาะรองบ่อนตลอดมา

การเปลี่ยนนโยบายเปิดให้เอกชนเข้ามาลงทุน และการใช้นโยบายขยายการ
ผลิตเพื่อตลาดในภาคการเกษตร ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วใน
สังคมไทย สรุปความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทางเศรษฐกิจ-สังคม ได้ดังนี้

1) เกิดความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ระหว่างเมืองกับชนบท ภาคกลางกับภาค
อีสาน ภาคการผลิตสมัยใหม่ กับภาคการผลิตตามประเพณี ฯลฯ มากขึ้น

2) เกิดการขยายตัวของเมืองใหญ่ เป็นแหล่งอุตสาหกรรมและแหล่งพาณิชย์ก
รวมซึ่งเชื่อมต่อไปทั่วโลก

3) เกิดการสลายตัวของชุมชนในชนบท เพราะเปลี่ยนวิธีการผลิตไปสู่การผลิต

เพื่อตลาดมากขึ้น ครอบครัวยุคแรกสลายเพราะการอพยพ ฯลฯ

-6-

4) เกิดการแตกตัวทางชนชั้น มีคนรวยที่สืบต่อความรวยของตัวในตระกูลได้อย่างมั่นคง แต่งงานกันเอง ยึดกุมธุรกิจแขนงต่าง ๆ ไว้ได้ รักษาความได้เปรียบตลอดไป ในขณะที่มีคนจนซึ่งไม่ได้รับความคุ้มครองจากประเพณีเก่าอีกแล้วและไม่มีอนาคต ทั้งในเมืองและในชนบท มีการสูญเสียที่ดินและรวบรวมที่ดินโดยชาวนารวยในหมู่บ้าน

5) การขยายตัวของรัฐเข้าไปในชีวิตของคนมากขึ้นในทุกด้าน

ความเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนออกมาทางด้านแรงงาน

ระบบการผลิตของไทยมีสองด้านที่เคียงคู่กัน คือภาคการผลิตสมัยใหม่ได้แก่ภาครัฐบาล, และธุรกิจเอกชน ส่วนด้านที่สองคือภาคการผลิตตามประเพณี (แม้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่ ๆ ขึ้น อีกมากแต่ก็ยังอาศัยวิธีการผลิตตามแบบประเพณี เช่น กรณีสวนยางพารา หากเป็นสวนขนาดเล็กของชาวบ้านก็ยังปลูกเหมือนปลูกไม้ผลในป่า ใช้แรงงานครอบครัวในการกรีดยาง ฯลฯ

ฉะนั้น การพัฒนาแรงงานจึงทำเพียงด้านเดียว ได้แก่ด้านที่จะเอาไปป้อนให้ภาคการผลิตสมัยใหม่

จัดการการศึกษาในระยะแรกแก่ภาครัฐซึ่งเป็นภาคการผลิตที่ใหญ่ที่สุด ต่อมาก็เริ่มหันไปป้อนธุรกิจเอกชนมากขึ้นทุกขณะ

ในเวลาเดียวกันก็ไม่ได้พัฒนาแรงงานของภาคการผลิตตามประเพณี ซึ่งส่วนใหญ่ของแรงงานอยู่ในภาคนี้

ในระยะแรกๆ เริ่มเปิดให้แก่ทุนนิยม แรงงานภายในยังไม่เป็นสินค้า ต้องใช้แรงงานจ้างชาวจีน มาในภายหลังจึงเริ่มใช้แรงงานไทย โดยเฉพาะจากภาคอีสาน

ฉะนั้น เมื่อเริ่มขยายการอุตสาหกรรม ก็ถูกบังคับไปในตัวให้เป็นอุตสาหกรรมที่ใช้ฝีมือมากไม่ได้ และต้องกดราคาแรงงานให้ต่ำเอาไว้ รายได้ของแรงงานส่วนหนึ่งมาจากการจ้าง แต่อีกส่วนหนึ่งมาจากการผลิตตามประเพณี การมาทำงานตามฤดูกาลยัง

มีความสำคัญอยู่มาก แม้จนถึงปัจจุบันนี้ เพราะต้องกลับไปผลิตในภาคการผลิตตาม
ประเพณีที่บ้านเกิด หรือต้องแบ่งแรงงานของครอบครัวให้ผลิตในระบบเก่า ในขณะที่
ตนเองหารายได้เป็นเงินสดในภาคการผลิตสมัยใหม่

-7-

โดยหลักการแล้ว แรงงานสำรองจำนวนมหาศาลอยู่ในชนบท ซึ่งด้านอุตสาหกรรม
สามารถดึงมาใช้ได้แต่เป็นแรงงานไร้ฝีมือเป็นส่วนใหญ่

แรงงานภาคการเกษตรในชนบท ก่อน 2500 ยังเหมือนเดิมโดยพื้นฐานคือ
แรงงานของครอบครัว แต่หลังการพัฒนาเศรษฐกิจใน 2500 ต้องใช้แรงงานรับจ้าง
เพิ่มขึ้น เนื่องจากการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรย่อย, แรงงานของครอบครัวส่วนหนึ่ง
สูญเสียไปแก่การศึกษาและหาเงินสดในเมือง, การ ปลูกพืชเศรษฐกิจซึ่งต้องระดม
แรงงานในบางฤดูกาล

พืชเศรษฐกิจขนาดใหญ่เช่นข้าวโพด, มันสำปะหลัง มักจะใช้เครื่องจักรเข้า
ช่วยโดยมีนายทุนเจ้าของเครื่องจักรรับจ้างไถหรือเปิดที่

การจ้างงานในภาคการเกษตรไม่เป็นไปโดยสม่ำเสมอ แต่จะจ้างเป็นฤดูกาล การ
คมนาคมสะดวกขึ้นทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปได้ไกล เช่น การรับจ้างเกี่ยวข้าว
ในภาคกลางได้แรงงานจากอีสานหรือการตัดอ้อยก็เช่นเดียวกัน

ทั้งหมดเหล่านี้เป็นส่วนสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิตจาก
เพื่อยังชีพ มาเป็นการผลิตเพื่อการพาณิชย์

ความเปลี่ยนแปลงในด้านนี้ไปกระทบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชนบท
อย่างมาก การแลกเปลี่ยนแรงงานหายไปหลายชุมชน (แสดงว่าชุมชนมีส่วนในการ
ผลิตน้อยลง) การจัดการด้านแรงงานมีลักษณะเป็นเชิงพาณิชย์มากขึ้น ฉะนั้นส่วนที่
เป็นสาธารณสมบัติเช่นป่าไม้, ต้นน้ำลำธาร, เหมืองฝาย ฯลฯ จึงไม่มีวิธีที่จะใช้แรงงาน
เพื่อรักษาปรับปรุงได้ ยิ่งเมื่อชุมชนหายไปสิ่งเหล่านี้ก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่ใช่เจ้าของ ใคร
อยากได้ก็หยิบฉวยเอาไปใช้โดยเสรี ทำให้ชนบท "จน" ลงเพราะขาดทุนที่เป็น
ทรัพยากรธรรมชาติในการผลิต (การพัฒนาที่ไม่มุ่งพัฒนาคุณภาพของคน เพื่อให้เขามี
ความสามารถจัดการสิ่งเหล่านี้ในสภาพเศรษฐกิจ-สังคมใหม่ ทำลายความสามารถ
เดิมตามวัฒนธรรมของเขา ลง แต่ไม่สร้างความสามารถใหม่ในวัฒนธรรมใหม่ให้เขา)

อีกด้านหนึ่งของเรื่องแรงงานที่ควรเข้าใจคือ กระบวนการปลดปล่อยแรงงานให้ เป็น "เสรี" การเลิกทาส เลิกไพร่เป็นการปลดปล่อยที่เห็นได้ชัด เพราะทำให้พันธนาการ ของแรงงานที่เคยมีกับรัฐหรือนายทาสหมดไป สามารถเอาแรงงานนั้นไป "ขาย" ใครก็ได้

8-

ได้ แต่การปลดปล่อยที่สำคัญไม่น้อย คือ การปลดปล่อยทางวัฒนธรรมพันธนาการ ของแรงงานในทางวัฒนธรรมมีหลายด้าน เช่น ครอบครัว, การบวชเรียน, ค่านิยม, พันธะในระบบอุปถัมภ์, ชุมชน, ฯลฯ จะเห็นได้ว่าการพัฒนามีผลทำลายพันธนาการ เหล่านี้ไปเรื่อย (โดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม และมีเหตุผลสมควรจะทำลายหรือไม่ก็ ตาม) ครอบครัวและชุมชนแตกสลายทำให้สะดวกที่สมาชิกจะละทิ้งครอบครัวและ ชุมชนเพื่อไปหางานทำที่อื่น ค่านิยมเดิมว่างานอะไรมีเกียรติและงานอะไรไม่มีเกียรติ หมดไปเกิดค่านิยมใหม่เข้ามาแทนที่ เช่น การเป็นสาวโรงงานมีเกียรติ หรือการขายตัวมี เกียรติ เป็นต้น หรือลูกสาวผู้ดีในเมืองสมัยหนึ่งไม่นิยมเข้าโรงแรม ฉะนั้น การทำงาน โรงแรมจึงรับไม่ได้เลย แต่ในปัจจุบันการทำงานโรงแรมก็กลายเป็นเรื่องปรกติและออก จะมีเกียรติไปแล้วความเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนจากการผลิตเชิงพาณิชย์และ ความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์

ได้กล่าวแล้วถึงการผลิตในเชิงพาณิชย์กลายเป็นด้านหลักของการผลิตในระบบ ทุนนิยม และด้วยเหตุ ดังนั้น ความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์จึงกลายเป็นความสัมพันธ์ด้าน หลักของชีวิตไปด้วย

สิ่งที่ไม่ได้มีหรือผลิตขึ้นเพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนก็กลายเป็นการซื้อขาย แลกเปลี่ยนไปหมด นอกจากแรงงานซึ่งครั้งหนึ่งไม่ใช่สินค้าแล้ว ด้านอื่น ๆ เช่น ศิลป์, ความศรัทธา (พุทธพานิช), การศึกษา, การแพทย์, ฯลฯ ก็กลายเป็นสินค้าไปหมด จน ไม่เหลือส่วนที่เป็นคุณค่าเดิมอยู่อีกเลย

ความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมบริโภคนิยม

ตรรกอย่างหนึ่งของระบบทุนนิยมเสรีนั่นก็คือ เมื่อสินค้าอย่างหนึ่งเป็นที่ต้องการก็มี ผู้ผลิตขึ้นป้อนตลาด ราคาที่แพงเพราะความต้องการทำให้มีผู้เข้ามาแข่งขันการผลิต มากขึ้น มีการปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิต การจัดการ ฯลฯ เพื่อลดต้นทุน ทำให้ราคา ของสินค้านั้นถูกลงไปเรื่อย ๆ จนถึงจุดหนึ่งซึ่ง "พอดี" พอดีจะทำกำไรเพิ่มขึ้นได้ด้วย

วิธีเดียวคือขยายตลาดหรือทำให้ความต้องการขยายตัวไม่มีที่สิ้นสุด มิฉะนั้น ก็กิจการนั้นก็ต้องหยุดนิ่งซึ่งถือกันว่าเป็นจุดเริ่มต้นไปสู่ความเสื่อม ทำให้เกิดผลสองอย่างเป็นอย่างน้อย

-9-

1) สินค้าประเภทเครื่องอุปโภคบริโภค มีผู้ผลิตมาก เพราะเป็นความต้องการของตลาดอยู่แล้วใคร ๆ ก็คงอยากซักรีดด้วยเครื่องมากกว่าปั่นไฟเล่น เพราะฉะนั้นการผลิตเครื่องซักผ้าจึงมีตลาดกว้างกว่าเครื่องกำเนิดไฟฟ้า

2) จำเป็นต้องกระตุ้นความต้องการของตลาดให้ขยายไปเรื่อย ๆ โดยผ่านการโฆษณา แต่เราควรมองการโฆษณาให้กว้างกว่าการโฆษณาทางทีวีหรือหน้าหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นเพียงส่วนเดียวของการกระตุ้นให้ผู้คนอยากบริโภค แต่ควรรวมไปถึง

ก) การทำให้อุดมคติของชีวิตคือการบริโภค โดยผ่านนวนิยาย, ภาพยนตร์, ทีวี, ตำราเรียน ฯลฯ คนในปัจจุบันจะตอบปัญหาว่าอะไรคือชีวิตที่ดี โดยเอาการบริโภคเป็นหลัก เช่น ชีวิตที่มีบ้านเป็นของตนเอง, มีรถยนต์, มีแอร์, มีตู้เย็น, ได้ท่องเที่ยวในต่างประเทศ ฯลฯ

ข) การสร้างมาตรฐานเดียวกันของผู้บริโภค เพื่อสะดวกในการผลิตสินค้าออกขาย เช่น ฟังเพลงอย่างเดียวกัน ดูหนังประเภทเดียวกัน แต่งตัวเหมือน ๆ กัน ฯลฯ

ค) การวัดคุณค่าต่าง ๆ ด้วยวัตถุ รวยก็ดี หรือผลิตได้มากก็ดี

ทั้งหมดนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมบริโภคนิยม มีอิทธิพลในเมืองไทยมาก และมากขึ้นทุกที

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าการขยายตัวของทุนนิยมกระทบต่อชีวิตคนไทยทั้งในเมืองและหมู่บ้านอย่างมาก ทั้งการทำมาหากิน การศึกษา ภูมิปัญญา การหาความสุข ฯลฯ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน (ครอบครัว เครือญาติ สังคม) และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ก่อให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ มากมายและวิธีการแก้ปัญหา ก็เปลี่ยนไปจากเดิม หลายปัญหาอยู่ในขั้นวิกฤตและส่งผลกระทบต่อปัญหาอื่น ๆ ตามมาเป็นลูกโซ่ เช่น ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาครอบครัว เป็นต้น

ความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์ หมายถึงความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนการแลกเปลี่ยนกัน โดยอาศัยมูลค่าของสิ่งที่แลกเปลี่ยนเป็นตัววัด อาจเป็นบริการกับสินค้า หรือสินค้ากับสินค้าก็ตาม ฉะนั้น สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือเรื่องของ "ขาดทุน" และ "กำไร"

-10-

ในหลายกรณีด้วยกัน เราไม่สามารถวัดขาดทุน-กำไรกันได้ง่าย เช่น ด้านที่เป็นอารมณ์ ความรู้สึก หรือคุณค่า ด้านที่วัดไม่ได้เหล่านี้มักจะถูกตัดออกไปจากการคำนวณจนหมด ทั้งในการตัดสินใจของภาครัฐหรือเอกชน หรือในการดำเนินความสัมพันธ์ต่อกัน เช่น คุณค่าของความเป็นเพื่อนก็เป็นสิ่งที่วัดไม่ได้ แต่การคบหากันนั้นกลับถูกมองว่าจะทำให้เรา "ได้" หรือ "เสีย" อะไรเป็นหลัก กามารมณ์ถูกลดลงเหลือแต่เพียงด้านที่เป็นรูปธรรม (เด็กใหม่, เด็กเก่า, อายุอ่อนหรือมาก รูปร่างดีหรือไม่ ฯลฯ) จนสามารถคำนวณเพื่อการตัดสินใจได้ว่า "คุ้ม" ที่จะซื้อหรือขายหรือไม่

ความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์เช่นนี้มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมในสังคมไทยอย่างมาก

วัฒนธรรมใหม่เช่นนี้มีลักษณะคล้ายกับวัฒนธรรมของชนชั้นกลาง ซึ่งเกิดขึ้นทั่วไปในโลกทุนนิยมโดยมีวัฒนธรรมของตะวันตกเป็นแบบอย่างหรือเป็นตัวนำ มีลักษณะที่เอื้อต่อประชาธิปไตยในบางลักษณะ เช่นบริโภคนิยมจะไม่กีดกันมิให้คนที่มีกำเนิดต่ำได้ใช้สินค้าบางอย่าง (ในสมัยโบราณมีกฎหมายห้ามไม่ให้สามัญชนใช้ทองเป็นเครื่องประดับ) ส่วนใหญ่ของสินค้าอุปโภคบริโภคสามารถใช้ได้ง่ายโดยไม่ต้องผ่านการศึกษา ฯลฯ (ใคร ๆ ก็เปิดทีวีเป็น แต่การดูโฆษณเป็นต้องมีการศึกษาในเรื่องนาฏศิลป์มาบ้าง) จึงนับว่าเหมาะแก่สังคมที่เน้นในเรื่องความเสมอภาค

ร่องรอยของวัฒนธรรมเก่าในความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์และเชิงสัญญาของระบบทุนนิยม ไม่สามารถเข้าไปแทนที่ความสัมพันธ์แบบเก่าได้ทุกด้าน ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ยังโดดเด่นอยู่ในทุกวงการ นับตั้งแต่การเล่นพรรคเล่นพวกในวงราชการ วงการธุรกิจ, หรือการแต่งงานเพื่อเชื่อมพลังทางเศรษฐกิจและการเมือง ฯลฯ

การจ้างงานที่มีลักษณะเป็นเชิงสัญญาซื้อขายแรงงานแท้ ๆ มีน้อย ส่วนใหญ่
จะปะปนอยู่กับ

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์

ระบบ "เจ้าพ่อ" ซึ่งเป็นอีกลักษณะหนึ่งของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ยังเป็น
ระบบที่คุ้มครองกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินและทรัพย์สินของคนจำนวนไม่น้อยแทนรัฐ

การบรรยายสรุปชั่วโมงที่ 41

ทางเลือกของความเปลี่ยนแปลง

ทางเลือกที่รัฐใช้ในการพัฒนาประเทศ นับตั้งแต่สนธิสัญญาเบาริง
พ.ศ.2398 เป็นต้นมา ระบบทุนนิยมขยายตัวขึ้นในสังคมไทย ชนชั้นนำของไทยเลือกที่
จะเผชิญความเปลี่ยนแปลงโดยการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองไว้ที่ส่วนกลาง แล้ว
ขยายอำนาจรัฐออกไปควบคุมและจัดการทรัพยากรพร้อมกับเข้าไปควบคุมชีวิตคน
มากขึ้นในทุกด้าน เช่น ด้านการศึกษา, การสาธารณสุข, การสื่อสารมวลชน ฯลฯ

ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อำนาจการตัดสินใจอยู่ในกลุ่มเจ้านาย การ
ระดมทุนกระทำโดยการเก็บเงินค่าสัมปทานจากบริษัทต่างชาติที่เข้ามาผลิตและ
ส่งออกวัตถุดิบจากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ไม้สัก และดีบุก การเก็บภาษีอากรจาก
สินค้าที่ผลิตเพื่อขายและจากสินค้าขาเข้าขาออก และจากอากรฝิ่นอากรบ่อนเบี้ย
อากรหวย เป็นสำคัญ ส่วนทุนที่ได้จากประชาชนโดยตรงได้แก่เงินค่าราชการหรือเงิน
รัฐอุปการ นอกจากนี้ยังมีทุนเดิมที่อยู่ในรูปที่เป็นสิทธิของระบบศักดินา เช่น ที่ดิน ทุนที่
ระดมมาได้นี้ชนชั้นนำตัดสินใจใช้ไปในการสร้างและพัฒนาระบบราชการแบบ
ใหม่ โดยเฉพาะกองทัพแบบตะวันตก และการคมนาคมแบบตะวันตก เช่น ทางรถไฟ
การไปรษณีย์โทรเลข ทั้งนี้เพื่อความมั่นคงของรัฐไทยที่มีเจ้านายเป็นผู้นำ หลังการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ชนชั้นนำของไทยได้แก่กลุ่มผู้นำในระบบ
ราชการเลือกพัฒนาประเทศในแนวทางที่เรียกกันว่า "ทุนนิยมโดยรัฐ" กล่าวคือรัฐซึ่ง
มีระบบราชการเป็นกลไกดำเนินการลงทุนในรัฐวิสาหกิจสำคัญ ตามนโยบายที่จะ
สงวนการประกอบการขนาดใหญ่ไว้ให้เป็นของรัฐ นโยบายเช่นนี้ส่งผลให้ข้าราชการ
ระดับสูงและพ่อค้าบางกลุ่มสามารถผูกขาดตัดตอนดูดซับการลงทุนของรัฐเมื่อ

ผลประโยชน์ส่วนตัว กลายเป็นนายทุนกลุ่มใหม่ในสังคมไทย นับตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา ชนชั้นนำได้เลือกพัฒนาประเทศโดยการ ระดมทุนจากการดูดซับส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรม เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและอุตสาหกรรม ทั้งนี้โดยมีพื้นฐานความคิดว่าเกษตรกรรมจะไม่ทำให้คนพ้นจากความยากจนได้ รายได้ที่มีมากอยู่ในภาคอุตสาหกรรมจึงพัฒนาโดยลำเอียงเข้าข้างภาคอุตสาหกรรมและคาดหวังว่าใน

-2-

อนาคตความเจริญจะไปถึงคนส่วนใหญ่โดยภาคอุตสาหกรรมจะทำให้เกิดการจ้างงานมากขึ้น ซึ่ง "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" การพัฒนาในแนวดังกล่าวนี้ ทำให้นายทุนและชนชั้นกลางนอกระบบราชการสะสมทุนได้มากเกิดความเจริญเติบโต

ทางเศรษฐกิจมาก แต่เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามาก เช่น

- ปัญหาการกระจายรายได้และความเหลื่อมล้ำทางสังคม ชาวนาจนหมด

หนทางปรับตัว

การขายแรงงานและหรือขายลูกสาว

- ปัญหาความมั่นคงของภาคอุตสาหกรรม เช่น การที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีและตลาดต่างประเทศสูงและประสบปัญหาการกีดกันทางการค้ารุนแรงขึ้น

- ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและความร่อยหรอของทรัพยากรทาง

ธรรมชาติและทางวัฒนธรรม

- ปัญหาคุณภาพชีวิต และปัญหาคนขาดความสุข เช่น ปัจจัยสี่ขาดแคลนและคุณภาพต่ำ ครอบครัวเครือญาติและชุมชนแตกสลาย ทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตกลายเป็นสินค้า ขาดความสัมพันธ์กับคนอื่นในฐานะเพื่อนมนุษย์ ส่งผลให้สติการฆ่าตัวตายสูงขึ้น การให้ยาระงับประสาทสูงขึ้น คนป่วยด้วยโรคจิต หรือโรคประสาทสูงขึ้น การหย่าร้างสูงขึ้น ฯลฯ

ปัญหาเหล่านี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจไว้ในมือคนส่วนน้อยก็คือข้าราชการกับนายทุนหรือนักธุรกิจซึ่งเริ่มเข้ามามีส่วนในการครอบครองอำนาจทางการเมืองร่วมกับข้าราชการทำให้นโยบายต่าง ๆ ของรัฐยังคงลำเอียงเข้าข้างคนทั้งสองกลุ่มนี้ ไม่มีการกระจายอำนาจตัดสินใจไปยังคนทุกกลุ่ม ท้องถิ่นไม่สามารถตัดสินใจในเรื่องการใช้ทรัพยากรของตนได้ และวิถีชีวิตก็ถูกกำหนดโดย

รัฐและทุนนิยมเข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่ชนชั้นนำเลือกพัฒนาประเทศตามแนว
ที่กล่าวมาข้างต้น ได้มีคนจากชนชั้นอื่นเสนอทางเลือกของความเปลี่ยนแปลงอีก
หลายทางเลือกด้วยกัน ดังนี้

1. ทางเลือกเกี่ยวกับผู้นำ คนไทยให้ความสำคัญแก่ผู้นำสูงกว่าคนอื่น
หลายสังคม โดยเชื่อว่าปัญหาต่าง ๆ แก้ได้ด้วยผู้นำที่ดีและมีความสามารถ ความ
เชื่อเช่นนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากอิทธิพลของอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาที่โพธิ์ฟ้าอาณา

-3-

ประชากรชาวจีนต้องพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์ซึ่งทรงมีบุญบารมี
สูงสุด ขณะเดียวกันชนชั้นกลางของไทยก็พึ่งอำนาจ อิทธิพล และบารมีของผู้นำใน
ระบบราชการอย่างมากในการสะสมทุนของตนทำให้ขาดจิตสำนึกแบบเสรีนิยมและไม่
เชื่อมั่นในศักยภาพที่เท่าเทียมกันของคนที่จะร่วมกันแก้ปัญหาหรือร่วมกันผลักดันให้
เกิดความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสังคม

การให้ความสำคัญแก่ผู้นำสูงเช่นนี้เกิดจากวิธีคิดที่ไม่เป็น
ประวัติศาสตร์ มองความเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยเดียวคือการตัดสินใจของผู้นำ ไม่ได้
นำเอาปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาอธิบาย

ปัญหาคือจะหาผู้นำที่ดีมีความสามารถได้อย่างไร มีผู้เสนอทางเลือกต่าง ๆ ไปได้
ได้แก่ เทียนวรรณ เชื่อว่าการมีสภาพบริหารบ้านเมืองหรือ "ปาสีเมนต์" ที่ประกอบด้วย
คนมีความสามารถจากชั้นวรรณะต่าง ๆ มาร่วมมือกัน จะทำให้ได้การนำที่ดี โดย
สถาบันทางการเมืองนี้จะเป็นสถาบันที่ราษฎรให้ความยินยอมแก่ผู้ปกครองในการ
บริหาร เทียนวรรณให้ความสำคัญแก่ระบบราชการในฐานะผู้นำในการสร้างความ
เจริญแก่ประเทศอย่างมาก เขาเห็นว่าควรสร้างระบบราชการที่มีประสิทธิภาพขึ้นมา
โดยไม่ให้ความสำคัญแก่ชาติกำเนิดของข้าราชการ ขณะเดียวกันราษฎรก็มี
ความสำคัญจะต้องทำให้ราษฎรมีความก้าวหน้าในวิชาความรู้ด้วย

นักประชาธิปไตย เช่นคณะราษฎรเชื่อว่าการนำที่ดีเกิดขึ้นจากการเมืองใน
ระบอบ รัฐธรรมนูญ มีกฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งตราขึ้นโดยสภาผู้แทนราษฎรคอย
กำหนดขอบเขตและควบคุมการนำกองทัพ เชื่อว่าผู้นำที่พิสูจน์ความสามารถการนำ
ทางด้านทหาร เป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพในการนำด้านอื่น ๆ ด้วย พุทธทาสภิกขุ

เชื่อในระบบเบ็ดเสร็จการโดยธรรมคือให้อำนาจสูงสุดเด็ดขาดแก่คนดี (ธรรมิกสังคมนิยมแบบเบ็ดเสร็จ) เห็นว่าคนดีจะใช้อำนาจอย่างถูกต้อง ความคิดในการทำงานนี้เกิดขึ้นในสำนักสันติอโศกด้วย

2. ทางเลือกเกี่ยวกับการเปลี่ยนโครงสร้างสังคม

ความเปลี่ยนแปลงที่จะเป็นผลดีแก่คนส่วนใหญ่อย่างแท้จริงต้องเปลี่ยนใน

-4-

ระดับโครงสร้าง ไม่ใช่เปลี่ยนเฉพาะตัวบุคคลที่เป็นผู้นำสูงสุดหรือเปลี่ยนเฉพาะนโยบายเท่านั้น

ปรีดี พนมยงค์ ได้เสนอเค้าโครงเศรษฐกิจใน พ.ศ.2476 ให้เปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจ โดยรัฐจะเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คือที่ดิน แรงงาน และทุน ซึ่งรัฐจะออกพันธบัตรเงินกู้ชาติใช้ให้แก่ผู้ที่โอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินและทุนให้เป็นของรัฐ ชาวนาจะเป็นลูกจ้างของรัฐหรือเป็นข้าราชการที่มีเงินเดือนประจำ รัฐเป็นผู้วางแผนและกำกับการใช้ปัจจัยการผลิตอย่างเต็มประสิทธิภาพ แต่เนื่องจากในทางปฏิบัติรัฐอาจควบคุมดูแลได้ไม่ทั่วถึงจึงใช้วิธีการแบ่งหน่วยการผลิตเป็นหน่วยย่อย ๆ เรียกว่า "สหกรณ์" ซึ่งจะเป็นหน่วยที่ดำเนินการผลิตในระดับท้องถิ่น

พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย มีแนวความคิดว่าสังคมไทยมีโครงสร้างเศรษฐกิจแบบ "กึ่งศักดินากึ่งเมืองขึ้น" ต้องยึดปัจจัยการผลิตที่สำคัญจากเอกชนให้เป็นของรัฐหรือส่วนรวม ขณะเดียวกันก็ต่อต้านจักรวรรดินิยมที่ชูดริดหรือเอาเปรียบประเทศไทย เพื่อให้ผู้ใช้แรงงานคือกรรมกรและชาวนาได้รับส่วนแบ่งจากผลผลิตอย่างเป็นธรรม เกิดสังคมที่เสมอภาคอย่างแท้จริงในที่สุด

ขบวนการฝ่ายซ้ายระหว่าง พ.ศ. 2516-2519 ประกอบด้วยปัญญาชนและนักศึกษา มีแนวความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอย่างมาก แม้ว่าจะไม่สามารถร่วมมือกับพรรคคอมมิวนิสต์ถึงขั้นเข้าเป็นสมาชิกพรรคเนื่องจากทนลักษณะเผด็จการของพรรคไม่ได้ก็ตาม

ขบวนการฝ่ายซ้ายผลิตตำรา บทความทางวิชาการและวรรณกรรม ทั้งใน
รูปการแปลการเขียนขึ้นใหม่ เสนอความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของสังคมอันเกิดจาก
การต่อสู้ระหว่างชนชั้นที่เป็น เจ้าของปัจจัยการผลิตกับชนชั้นผู้ใช้แรงงาน ซึ่งจะทำให้
โครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง และรูปการณจิตสำนึกของไทยก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ
จากยุคศักดินาเป็นทุนนิยม สังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ อันเป็นยุคที่ปัจจัยการผลิต
เป็นของรัฐและความสัมพันธ์ทางการผลิตมีลักษณะเสมอภาคและภราดรภาพอย่าง
แท้จริง

-5-

ในช่วงหลังจาก พ.ศ.2519 อิทธิพลของขบวนการฝ่ายซ้ายยังคงอยู่โดยเฉพาะอิทธิพล
ทางความคิดต่อปัญญาชนไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน แต่ความคิดที่มีอิทธิพลมิใช่
ความคิดเรื่องวิวัฒนาการของ สังคม หากแต่เป็นความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนสัม
พันธภาพทางอำนาจเพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรและการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม
ขึ้นในสังคมไทย

จะเห็นได้ว่าทั้งปรีดี พนมยงค์, พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย, และ
ขบวนการฝ่ายซ้ายเสนอทางเลือกที่เน้นการเปลี่ยนโครงสร้างของระบบกรรมสิทธิ์จาก
ระบบที่เอกชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตมาเป็นระบบที่รัฐเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต
เป็นการเปลี่ยนโครงสร้างสังคมไม่ใช่เปลี่ยนหรือพัฒนาที่ตัวคน

3. ทางเลือกเกี่ยวกับการพัฒนาให้สมดุลย์

ผู้เสนอทางเลือกนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มนักวิชาการ เห็นว่าการพัฒนาประเทศที่
ดำเนินอยู่ในปัจจุบันเป็นการพัฒนาที่ล่าช้าเข้าสู่ขั้วภาคการผลิตสมัยใหม่ จึงควร
เปลี่ยนมาสู่การพัฒนาทั้งภาคการผลิตสมัยใหม่และภาคการผลิตตามประเพณีอย่าง
สมดุลย์ คือนำมาจัดการดูแลและจัดการทรัพยากรให้แก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้มีสิทธิ
ตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรของตนเองมากขึ้น ทั้งนี้รวมถึงการกระจายอำนาจและ
โอกาสในด้านอื่น ๆ ให้มากขึ้น เช่น ด้วยการสร้างเครือข่ายของข่าวสารข้อมูลและ
เครือข่ายการเรียนรู้ซึ่งมิได้หมายถึงเพียงการนำเทคโนโลยีทางการสื่อสารที่ก้าวหน้ามา
ใช้เท่านั้น แต่ต้องพัฒนาคนและจิตสำนึกหรือทัศนคติของคนให้พร้อมที่จะเรียนรู้และ
สามารถจัดการกับข่าวสารข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพตลอดไปด้วย

อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เห็นว่าการพัฒนาประเทศตั้งแต่ พ.ศ.2504 ทำให้

หมู่บ้านถูกขูดรีดจากรัฐและนายทุน ชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนถูกทำลายอย่างรวดเร็ว จึงควรเปลี่ยนมาสู่การพัฒนาที่รักษาชุมชนไว้ ให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ การพัฒนานี้ต้องทำทั้งในระดับชุมชนและระดับรัฐ เช่นใน ระดับชุมชนต้องรื้อฟื้นจิตสำนึกในการช่วยเหลือกัน รวมพลังกันหลายหมู่บ้านเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐและนายทุน และร่วมมือกับชนชั้นอื่น เช่นรับวัฒนธรรมของชนชั้นกลางในส่วนที่เป็นผลดี เป็นต้นว่า

-6-

เทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสาร รักษาสภาพแวดล้อมให้มีความสมดุล ฯลฯ ส่วนในระดับรัฐต้องลดความเป็นระบบราชการลง ทำการปฏิรูปที่ดินเพื่อสลายอิทธิพลของนายทุนเงินกู้ และเจ้าที่ดินท้องถิ่น และเป็นตัวของตัวเองในความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ส่วนคนชั้นกลางก็ต้องเรียนรู้จากชาวบ้าน โดยเฉพาะในเรื่องของจิตสำนึกในการแบ่งปัน ช่วยเหลือ สมณะ อหิงสา และช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ให้ชาวบ้านสามารถพัฒนาไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีด้วย

4. ทางเลือกในการพึ่งตนเอง

เป็นทางเลือกของชาวบ้านจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะพบว่าการผลิตเชิงพาณิชย์มีรายได้ไม่คุ้มทุน คนถูกล่อให้มีความโลภจึงต้องทำงานหนักเพื่อเงิน แต่กลับเป็นหนี้เป็นสิน วัฒนธรรมชุมชนความเป็นมนุษย์และธรรมชาติถูกทำลาย การหันกลับมาพึ่งตนเองเป็นทางเลือกซึ่งต้องเริ่มที่การเปลี่ยนวิธีคิดและจิตสำนึกของตน ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เปลี่ยนมาทำเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเอง ซึ่งเรียกว่า วนเกษตร ปลูกพืชเพื่อรับใช้ชีวิตไม่ใช่เพื่อรวย การทำวนเกษตรเป็นการฟื้นฟูธรรมชาติขึ้นมาใหม่ ทำให้มีกินมีใช้เหลือเพื่อ ขณะเดียวกันก็ทำให้จิตใจเปลี่ยนมาสู่ความอ่อนโยน มีเมตตา ปราศจากความขัดแย้งในชุมชนเพราะคนกับคนและคนกับธรรมชาติจะสัมพันธ์กันโดยเอื้ออาทรกัน สามารถฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนขึ้นมาได้

5. ทางเลือกขององค์กรพัฒนาเอกชน (เอนจีโอ)

เอนจีโอหมายถึงองค์กรของประชาชนในหลายรูปแบบที่เข้าไปดำเนินการ

ต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยทำให้ชีวิตของผู้คนเป็นไปอย่างสงบสุขหรือได้รับความเป็นธรรมมากขึ้น

การพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคมไทยเป็นอันมาก เช่น ปัญหาคุณภาพชีวิตของคนอันเกิดจากความยากจน สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมหรือเป็นพิษ การตกเป็นเหยื่อของการโฆษณา และการจรรยาบรรณต่ำ เป็นต้น เอนจีโอจึงเกิดขึ้นในหลายลักษณะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในขณะที่ยังไม่มีสมรรถภาพเพียงพอที่จะแก้ปัญหาในสังคมสมัยใหม่ได้ทุกเรื่อง

ในสลัมและในหมู่บ้านตามชนบท จะมีเอนจีโอเข้าไปช่วยผู้ด้อยโอกาสให้สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น เอนจีโอจะร่วมกับชาวบ้านในการฟื้นฟูพลังทางวัฒนธรรม

-7-

และจัดตั้งองค์กรชาวบ้านเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง และเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรมากขึ้น เป็นต้น

ในเมืองใหญ่ ๆ จะมีเอนจีโอในรูปแบบของกลุ่มผู้คุ้มครองผู้บริโภคหลายต่อหลายกลุ่มซึ่งมี กิจกรรมหลากหลาย เช่น กลุ่มที่รณรงค์ให้คนหันมาบริโภคผักผลไม้และอาหารอื่น ๆ ที่ปราศจากสารพิษตกค้าง กลุ่มที่มีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเตือนให้คนไม่ตกเป็นเหยื่อของการโฆษณาสินค้าที่สร้างความจำเป็นเทียม เป็นต้น

เอนจีโอที่รณรงค์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมก็มีหลากหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มที่รณรงค์ให้ใช้น้ำมันไร้สารตะกั่ว กลุ่มที่รณรงค์เกี่ยวกับขยะ กลุ่มที่ต่อต้านการสร้างเขื่อน และกลุ่มที่ต่อต้านการสร้างโรงไฟฟ้าจากลิกไนท์และขยะในเขตชุมชน เป็นต้น

นอกจากทางเลือกต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีการเสนอทางเลือกอื่น ๆ อีกมาก เช่น ทางเลือกของกลุ่มอนุรักษ์นิยม ซึ่งเป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับรัฐค่อนข้างสูง หลักการใหญ่ ๆ ของกลุ่มนี้คือ รักษาอำนาจการตัดสินใจไว้ในสถาบันตามประเพณีให้มาก หรือให้สถาบันตามประเพณีเป็นผู้นำในการพัฒนา เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา กองทัพ เป็นต้น โดยสถาบันตามประเพณีเหล่านี้จะกระจายการพัฒนาให้ทั่วถึงในขณะเดียวกันก็สามารถทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นใน

สังคมด้วย กลุ่มนี้ค่อนข้างเชื่อในการทุ่มเทเทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหา ภายใต้การควบคุมดูแลของหัวหน้ารัฐบาล หรือผู้นำในกองทัพที่ซื่อสัตย์มีเมตตาและรู้จักเลือกใช้

คน (ผู้เชี่ยวชาญ) ให้เหมาะกับงาน

ทางเลือกของอาจารย์ป๋วย อึ้งภากรณ์ อาจารย์ป๋วยในฐานะนักเศรษฐศาสตร์ การคลังเป็นผู้มีบทบาทอย่างสูงในการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ แห่งชาติ อาจารย์ป๋วยได้ดำรงตำแหน่งสำคัญที่ทำให้มีบทบาทเป็นผู้นำในการพัฒนา เช่น ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กรรมการบริหารสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และกรรมการสภาการศึกษา แห่งชาติ เป็นต้น อย่างไรก็ตามใน พ.ศ.2521 อาจารย์ป๋วยกล่าวว่าท่านควรตำหนิ ตัวเองในฐานะที่เป็นคนหนึ่งที่ทำให้เกิดการพัฒนาชนิดที่สนใจแต่เฉพาะอัตราความ เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและมองข้ามปัญหาทางสังคมที่เป็นผลตามมา

-8-

ในขณะที่อาจารย์ป๋วยมีบทบาทอย่างสูงในการพัฒนาประเทศตามแนวทางของ รัฐ แต่อาจารย์ป๋วยก็ได้พยายามเสนอทางเลือกอีกทางหนึ่งซึ่งแม้ว่ายังคงเป็นทางเลือก ที่อยู่ในกรอบของการพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมที่เป็นกระแสหลักในเวลานั้น แต่ อาจารย์ป๋วยเสนอให้พัฒนาโดยคำนึงถึงจริยธรรมทางเศรษฐกิจและความเป็นธรรม ทางสังคมอย่างจริงจัง วิธีการที่เป็นรูปธรรมที่จะบรรลุเป้าหมายข้างต้นคือการเก็บ ภาษีในอัตราก้าวหน้าและการเก็บภาษีมรดก แต่ข้อเสนอของอาจารย์ป๋วยไม่ได้รับ ความสนใจจากรัฐบาล แต่อย่างใด

ในเวลาต่อมา อาจารย์ป๋วยจึงเปลี่ยนมาดำเนินการต่าง ๆ ในฐานะนักวิชาการ โดยหันมาพัฒนาการศึกษาและพัฒนาชนบท อาจารย์ป๋วยมีส่วนก่อตั้งและสนับสนุน โครงการพัฒนาชนบทของมูลนิธิบูรณะชนบทที่ชัชวาทและอุทัยธานี ซึ่งเป็นโครงการ ขององค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) โครงการแรก ๆ

ต่อมาใน พ.ศ.2512 อาจารย์ป๋วยก็ได้จัดตั้งโครงการบัณฑิตอาสาสมัคร ซึ่งรับผู้ จบปริญญาตรีมาฝึกอบรมแล้วส่งไปทำงานในชนบทเป็นเวลา 1 ปี เพื่อให้ได้เรียนรู้จาก การทำงานในชนบทนอกเหนือจากการเรียนในห้องเรียน โครงการนี้ยังคงดำเนินการสืบ มาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้อาจารย์ป๋วยยังเป็นผู้อำนวยการโครงการพัฒนาชนบท บริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งพยายามประสานความรู้ความชำนาญจากสามด้านคือด้าน สังคมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์การแพทย์และการสาธารณสุขเพื่อการ

พัฒนาชนบท ในขณะที่เดียวกันก็ต้องการให้มหาวิทยาลัยเรียนรู้จากชุมชนพร้อม ๆ กับ
รับใช้ชุมชนมากขึ้นด้วย มีมหาวิทยาลัย 3 แห่งเข้ามาร่วมโครงการคือ ธรรมศาสตร์
เกษตรศาสตร์ และมหิดล

อาจารย์ป๋วยตระหนักว่าการพัฒนาเฉพาะด้านเศรษฐกิจและการศึกษาไม่อาจ
แก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทยได้ เพราะเศรษฐกิจและการเมืองเชื่อมโยงกันอย่างแนบ
แน่น จึงรณรงค์ให้พัฒนาการเมืองด้วยใน พ.ศ.2516 อาจารย์ป๋วยเขียนหนังสือ ๒ สันติ
ประชาธรรมเรียกร้องให้พัฒนาการเมืองให้บรรลุความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง
ซึ่งอาจารย์ป๋วยเรียกว่า "ประชาธรรม" คือประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพทางการเมือง ซึ่ง
จะช่วยให้เกิดสันติแทนความขัดแย้งและความรุนแรงดังที่เป็นอยู่ในเวลานั้น

-9-

อาจารย์ป๋วยมิได้เรียกร้องให้รัฐดำเนินการฝ่ายเดียว แต่เห็นว่าคนไทยทุกคน "ต้อง
ร่วมกันมาก ๆ... ขวณกันย้าย สังกัดเป็นไทยสน ไทยร่วม ไทยเรียกร้อง แล้วไทยจะ
เจริญ"

เป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาประเทศตามทฤษฎีของอาจารย์ป๋วยมิใช่ความ
เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่คือการที่บ้านเมืองบรรลุลักษณะอันพึงปรารถนา
4 ประการ คือ "สมรรถภาพ เสรีภาพ ความยุติธรรม และแผ่เมตตากรุณา" จะ
เห็นได้ว่าเป็นการพัฒนาที่มีลักษณะมนุษยธรรมนิยม เห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์และ
เน้นการพัฒนาทางจิตใจหรือจิตวิญญาณด้วย

ทางเลือกในการพัฒนาของอาจารย์ป๋วย เห็นได้ชัดในข้อเขียนสั้น ๆ ของ
อาจารย์ เรื่อง "ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน" อาจารย์ป๋วย
เห็นว่าการพัฒนาควรเกิดขึ้นเพื่อ ประโยชน์ของทุกคนไม่ว่าจะรวยหรือจนไม่ว่าจะอยู่
ในเมืองหรือชนบท ตั้งแต่คน ๆ นั้นเกิดจนกระทั่งตายไปให้ทุกคนมีคุณภาพแห่งชีวิตที่
ดี กล่าวคือได้รับอาหารที่มีประโยชน์ มีน้ำบริสุทธิ์ดื่ม มีอากาศบริสุทธิ์หายใจ มี
ครอบครัวสงบสุข มีความรู้เพียงพอที่จะใช้ทำมาหากินและรู้คุณธรรมแห่งชีวิต และ
สามารถเรียนชั้นสูง ๆ ขึ้นไปตามสติปัญญาของแต่ละคน เมื่อเรียนจบได้ประกอบอาชีพ
ที่ทำให้ได้รับความพอใจว่าตนได้ทำงานเป็นประโยชน์แก่สังคม ได้อยู่ในรัฐที่มีชื่อมีแป
ไม่มีการข่มขู่ กดขี่ หรือประทุษร้ายกัน ได้หาความสุขจากการอ่านหนังสือราคาไม่

แพ่ง ได้ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ โดยไม่ต้องทนการรบกวนจากโฆษณามากนัก ได้มีเวลาว่างสำหรับเพลิดเพลินกับครอบครัว มีสวนสาธารณะที่เขียวชอุ่ม สามารถมีบทบาทและชมศิลปะ วรรณคดีนาฏศิลป์ ดนตรี เทียวงานวัด งานลอยกระทง งานนักษัตรฤกษ์ งานกุศลอะไรก็ได้พอสมควร และเมื่อจะตายก็ขออย่าให้ตายอย่างโง่ ๆ บ้า ๆ เช่น ตายเพราะสงคราม อุบัติเหตุรถยนต์ น้ำหรืออากาศเป็นพิษ หรือการเมืองเป็นพิษ ฯลฯ

เพื่อให้ทุกคนบรรลุถึงคุณภาพแห่งชีวิตข้างต้นอาจารย์ป่วย เสนอให้พัฒนาและแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยสันติวิธี โดยดำเนินการพัฒนาเพื่อให้ชาวนาชาวไร่มีที่ดินพอสมควรสำหรับทำมาหากิน มีช่องทางได้กู้ยืมเงินมาขยายงาน มีโอกาสรู้วิธีทำกินแบบใหม่ ๆ มีตลาดดีและขายสินค้าได้ราคายุติธรรม ให้กรรมกรมีหุ้นส่วนและมีส่วนในการบริหารโรงงาน บริษัท ห้างร้านที่ตนทำงานอยู่ ให้ประเทศได้มีความสัมพันธ์อันชอบ

-10-

ธรรมและเป็นประโยชน์กับโลกภายนอกเพื่อให้คนไทยได้เรียนรู้ความคิดและวิชาของมนุษยทั้งโลก มีโอกาสรับเงินทุนจากต่างประเทศมาใช้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม และสามารถขายผลิตผลแก่ต่างประเทศด้วยราคาอันเป็นธรรม ให้รัฐบาลดูแลสุขภาพอนามัย เช่น ให้บริการป้องกันโรคฟรี ให้บริการการแพทย์รักษาพยาบาลอย่างถูกต้องอย่างดีและอย่างสะดวก เมื่อแก่แล้วก็ได้รับประโยชน์จากการประกันสังคม นอกจากนี้ควรเปิดโอกาสให้มีการร่วมมือกันช่วยเหลือกันในรูปสหกรณ์ สโมสร หรือสหภาพ ทั้งนี้โดยที่ประชาชนทุกคนยินดีเสียภาษีอากรแก่ส่วนรวมตามอัตรา มีส่วนร่วมในการวินิจฉัยชี้ขาดชะตาทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคมของชาติ ขณะเดียวกันก็รู้จักวางแผนครอบครัว และหลังจากตายไปแล้วก็แบ่งทรัพย์สินสมบัติส่วนหนึ่งไว้สำหรับเลี้ยงภรรยาและลูกที่ยังเล็ก ลูกที่โตแล้วไม่ควรได้มรดก รัฐบาลควรเก็บทรัพย์สินสมบัติที่เหลือทั้งหมดไปใช้เป็นประโยชน์ในการบำรุงชีวิตคนอื่น ๆ ต่อไป

อาจารย์ป่วยเน้นว่าความสุขสวัสดิ์ทั้งหลายนี้จะได้อีกก็โดยอาศัยปัญญา ความเพียร และความเสียสละของทุกคน

เราอยู่ในยุคสมัยที่มีการเสนอทางเลือกมากกว่าที่คนไทยเคยมีประสบการณ์มา

ก่อน ฉะนั้นจึงเป็นยุคสมัยที่น่าตื่นเต้น แต่ก็เป็ยุคสมัยที่มีความขัดแย้งทางความคิด
ได้มาก

คนที่จะอยู่ในยุคสมัยเช่นนี้ได้อย่างมีความสุขคือคนที่มีความเข้าใจเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกิดอยู่ในสังคม มีสมองที่รู้จักวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ทุกขณะ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือรู้เท่าทันสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นแล้วสามารถเลือกอย่างฉลาดและมีเมตตา